

EESTI-LÄTI UURIJATE ÜHISKOGUMIK – TERETULNUD ALGATUS

Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages. Kristiina Rossi, Pēteris Vanags (eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2008. 377 lk.

Balti ühistöö hädavajalikkusest räägitakse šampuseklaaside kõlina saatel kõrgel ametlikul tasemel tihti, kuid päristegudeni jõutakse harva. Nüüd on vähemalt filoloogidel põhjust siiralt rõõmustada: hakkama on saanud käegakatsutava teoga, Eesti ja Läti uurijate ühiskogumikuga, mille peateema on seotud läti ja eesti kirjakeele ühiste lähtekohtadega või juurtega, kui kogumiku pealkirjast väga täpselt kinni pidada. Kogumiku eestipoolne initsiaator on Kristiina Rossi. Kogumikule eelnes 2002. aasta sügisel Eesti Keele Instituudis Kristiina Rossi ja Urmas Sutropi korraldatud ühisseminar „Läti ja eesti kirjakeele ühised juured”. Selle tööst on sisuka ülevaate kirjutanud Väino Klaus (vt Keel ja Kirjandus 2003, nr 2, lk 151–152).

Eesti ja läti kirjakeele uurimise paradoks on õieti selles, et seni on üha fookuses olnud eesti ja soome kirjakeele rööpne uurimine, ometi on eesti ja läti kirjakeele tekkimise mõjutegurites ja protsessis palju rohkem ühist. (Meie kirjasõna sünni avataktki on kõnekas: esimene teadaolev eestikeelne raamat aastast 1525 sisaldas nii eesti- kui ka lätikeelseid tekste.) Ja see, mis ongi tehtud, on jäänud Läti ja Eesti uurijatele vastastikku tõenäoliselt tundmatuks, mainitagu siinkohal kas või Edgars Dunsdorfsi (1904–2002) läti esimese piiblitõlke ajaloo põhjalikku käsitlust (Edgars Dunsdorfs. Pirmās latviešu Bībeles vēsture. [Mineapole:] Latviešu ev.-lut. baznīca Amerikā, 1979).

Kogumiku juhatab sisse toimetajate Kristiina Rossi ja Pēteris Vanagsi eesõna „Läti ja eesti kirjakeele ühised juured”, mille juurde kuulub tabel, kus kõrvutatavalt on esitatud eesti ja läti kirjakeele arengu tähtsamad sündmused Henriku kroonikast kuni esimese piiblitõlke ilmumiseni ja Liivimaa kaart umbkaudu aastast 1630. Tabelis esitatakse koos ühelt poolt põhja- ja lõuna-eesti kirjakeele ning teiselt poolt läti ja latgale kirjakeele kronoloogia. Kogumikus on 12 artiklit 12 autorilt. Kogumiku lõpust leiame bibliograafia ja nimeregistri.

Eesti autoreid on seitse. Teoloog Toomas Paul on andnud ülevaate kultuurikontekstist, milles varasem eestikeelne kirjasõna on kujunenud. Ajaloolane Aivar Põldvee esitab tükikese meie koolilugu, keskendudes talurahvakoolide tekkele Eesti- ja Liivimaal XVII sajandi viimasel veerandil. Kirjandusuurija Kristi Viidingu kirjutis käsitleb varase eestikeelse ilmaliku kirjanduse kirjandusliku tausta uurimislugu. Sama valdkonna uurija Liina Lukase artikkel on pühendatud baltisaksa kirjanduse uurimisele. Kristiina Rossi kirjutise teemaks on Piibli tõlked eesti keelde: ta on võrrelnud käsikirju, et vastata küsimusele, kes on tõlkija(d). Heli Laanekase ja Kristiina Rossi ühine kirjutis uurib põhja- ja lõuna-eesti kirjakeele kujunemise keelelist, halduslikku ja poliitilist tausta. Külli Habichti kirjutis annab ülevaate eesti vana kirjakeele uurimisest Eestis.

On päris selge, et eesti ja läti uurijad ei tunne vastastikku uurimisvaldkonda piisavalt. Kogumik loodetavasti tekitab ja laiendab sellisuunalist huvi. Teemast huvitatud eesti lugejale on eesti uurijate tööd üldiselt hästi tuntud, mida ilmselt ei julge öelda Läti poole

kohta Eesti kontekstis. Väljaande taga-kaanel on kogumiku toimetajate lühitutvustus. Väga kohane oluks tutvustada teisi autoreid. „Suur maailm”, kellele kogumik on ju suunatud, ei tunne neid, ja meil Eestis ei teata päris kindlasti laiemalt Läti uurijaid. Siinsed napid read loomulikult ei täida seda lünka, liiatigi ei või allakirjutanu teada, mida autorid ise tahaksid endast teada anda.

Vaadeldava kogumiku põnevaim lätlane on kahtlemata New Yorgis elav ja tegutsev kultuuriajaloolane Jānis Krēsliņš (snd 1924), kes on vaheda sõnaga kriitiline ja teravapilguline uurija, läti ajalookäsitlustes valitsevate klišeede ja müütide purustaja. Ta on 40 aastat töötanud Ameerika Ühendriikide välispoliitika nõukogus (*Council on Foreign Relations*). Selle kogumiku lugu „Early modern textuality” oli siinkirjutajale mõningane pettumus: autor kritiseerib oma suure lugemuse kõrgustest üld-sõnaliselt vanema kirjasona senist uurimist, heites ette kapselduvat lähenemisnurka. Kiitev sõna pudeneb siiski käsitleva kogumiku Läti-poolse toimetaja P. Vanagsi aadressil, kes artikli autori arvates on analüüsinud vanaläti keele küsimusi avaramas plaanis.

Māra Grudule (snd 1963) on Läti Ülikooli läti kirjanduse dotsent. Ta on uurinud saksa mõjusid läti vanemas kirjanduses ja tunneb jätkuvat huvi läti-eesti kirjandussuhete vastu. Uurimistulemusi on ta avaldanud peamiselt läti keeles. M. Grudule on ilmselt sage külaline Eestis korraldatavatel teadusüritustel ja ta teeb ning on teinud koostööd eesti vanema kirjanduse digitaalse tekstikogu tööruhmagaga. Kogumikku loovutatud kirjutis käsitleb läti luulet Liivi- ja Kuramaal XVII sajandil ja XVIII sajandi algul kuni aastani 1727. Kirjutises on juttu sellistest üldisemalt teada autoritest nagu Georg Manzel, Christopher Fürecker ja Svan-te Gustav Dietz, aga ka paljudest

vähemtuntud, unustuse hõlma vajunud nimedest.

P. Vanags (snd 1962) on Stockholmi Ülikooli balti keelte professor ja Riias ilmuva rahvusvahelise keeleteadusliku ajakirja Baltu filoloogija peatoimetaja. (Oluline vahemärkus: Baltu filoloogija publitseerib tekste nii läti ja leedu kui ka inglise keeles ehk äraseletatult: läti ja leedu keelel on teaduskeelena rahvusvaheline mõõde. Vahemärkus on vajalik seetõttu, et Eesti uurijad ei suuda tajuda seda põhimõtteliselt olulist erinevust võrreldes meie Eesti situatsiooniga.) P. Vanagsi kogumiku artikkel annab ülevaate vanaläti kirja-keele arengu etappidest. Küllalt detailselt on esitatud läti kirjasüsteemi areng. Artikli lõpuosas tutvustatakse lühidalt alam- ja ülemsaksa mõju läti keele eri tasandeil.

Loodetavasti viivad ühiskogumikud edaspidi selleni, et eesti ja läti kirjakeele asjaomaseid protsesse uuritakse ja vaadeldakse rööpselt ja sünteesivalt. Praeguses kogumikus on n-ö ühisosa kahetsusväärsest väike.

Everita Milčonoka-Andronova (snd 1972) on Läti Ülikooli matemaatika ja infotehnoloogia instituudi tehisintellekti labori teadur ja Peterburi Ülikooli läti filoloogia õppejõud. Tema uurimisteedad on seotud korpuslingvistikaga. Lätlastel on vanade tekstide skannimise alal suured kogemused ja nad on saavutanud häid tulemusi varajaste, XVI–XVII sajandi läti tekstidest andmebaasi loomisel. Lõppeesmärgiks on vana kirjakeele sõnaraamatu koostamine.

Lidija Leikuma (snd 1954) on Läti Ülikooli balti keelte õppetooli ja Daugavpils Pedagoogikaülikooli dotsent. Tema peamine uurimisvaldkond on seotud latgale murrete ja latgale kirjakeele ajaloo uurimisega. Latgale kirjakeele teke ja areng on uurija leivanumber ja seda teemat viljeleb ta ka siinses kogumikus.

Õnnestunuks tuleb pidada ideed koondada kasutatud kirjandus kogumiku lõppu ühtsesse alfabeetilisse nimes-tikku. Eesti ja läti vana kirjakeele allikate ja enamasti ka teemaga seotud bibliograafia on väga ulatuslik (lk 305–365) ja seda eriti eesti kirjakeele uurimisega seonduvat täiendades tekiks väga väärtuslik teemabibliograafia. Bibliograafia vajanuks aga mõningast ühtlustavat ülekäimist, pidades silmas praegust autoriti üpris kirevat vormistust. Nii eestlastel kui ka lätlastel on teinekord tavaks kirillitsa latiniseerimisel kasutada kodukootud, teineteisest oluliselt lahknevat süsteemi, kuid sellist tüüpi kogumikus oleks latiniseerimisel küll mõistlik kasutada Montreali süsteemi, mille Venemaagi on heaks kiitnud. Probleem tuleb esile näiteks kirjes *Pančenko, Aleksandr*. Eesti

väljaandeid iseloomustab omamoodi halva traditsioonina läti (ja leedu) nimede jms vigane esitus. Balti ortograafiad kasutavad palju diakriitiku-me, mille edasiandmine näikse väljas-pool emamaad üle jõu käivat. Üllatusli-kult miskipärast ka selles kogumikus, kus bibliograafilised kirjed pole oletata-vasti tõlgetesse uuesti ümber kirjutatud, vaid kopeeritud algupärandeist. Parandatatagu siinkohal neist üks, vana kirjakeele uurimise seisukohalt üliolulise uurimuse kirje, kus pea kõik läti ortogrammid on vigased

Oleks tore, kui Eesti ja Läti uurijate koostöö seminaride, kogumike vms vormis jätkuks tulevikuski.

LEMBIT VABA